

Universiteit Leiden

Relatie tussen SES en probleemgedrag bij kinderen in India

Is arbeid een mediator?

Naam: Ayşe Aydın
Studentnummer: 1286331
Studierichting: Orthopedagogiek

Bachelorproject: Vrijtijdsbesteding van kinderen in India
Begeleider: Dr. M. van Geel
Datum: 15-07-2015

Abstract

In dit onderzoek wordt gekeken naar het verschil in probleemgedrag tussen kinderen uit een hoog en laag SES in India. Daarnaast wordt onderzocht of kinderarbeid een mediërende factor is tussen SES en probleemgedrag. Ten eerste wordt verwacht dat kinderen uit een laag SES meer internaliserende en externaliserende problemen hebben dan kinderen uit een hoog SES. Ten tweede wordt verwacht dat kinderen uit een laag SES meer werken en ten derde wordt verwacht dat kinderen die werken meer probleemgedrag zullen rapporteren vergeleken met kinderen die niet werken. Ten slotte wordt verwacht dat arbeid een mediator is tussen SES en probleemgedrag. In totaal waren er 293 participanten tussen de 10 en 15 jaar oud ($M = 12.37$ jaar; $SD = 1.17$), waarvan 137 jongens en 101 meisjes. Van 55 participanten is het geslacht niet bekend. Alle deelnemers zijn scholieren uit de stad Pune in India. Bij hen is de sociaal economische status (SES) bepaald door de school waar ze op zitten. De participanten hebben daarnaast allemaal een zelfbeoordelingslijst van de SDQ ingevuld en ook zijn ze minstens twee keer geïnterviewd om te meten hoeveel minuten ze per dag werken. Uit de resultaten is gebleken dat hoe hoger het SES van de kinderen, hoe minder internaliserende en externaliserende problemen zij hebben. Daarnaast is gebleken dat kinderen uit een laag SES meer moeten werken dan kinderen uit een hoog SES. Er is geen verband gevonden tussen arbeid en internaliserend probleemgedrag. Tussen arbeid en externaliserend probleemgedrag is een negatief verband gevonden. Arbeid blijkt geen mediator te zijn tussen SES en probleemgedrag.

Keywords: internaliserend probleemgedrag, externaliserend probleemgedrag, SES, kinderarbeid, India.

Inleiding

Een lage sociaaleconomische status (SES) leidt tot meer probleemgedrag bij kinderen (Bradley & Corwyn, 2002; Chen, Cohen, & Miller, 2010; Wadsworth & Achenbach, 2005). Een laag SES gaat in veel gevallen samen met andere risicofactoren zoals incompetent ouderschap of een slechte woonomgeving (Van Oort, Van der Ende, Wadsworth, Verhulst, & Achenbach, 2011). Door de jaren heen zijn door onderzoekers verschillende voorstellen gedaan over hoe SES het best gemeten kan worden. De meest gebruikte variabelen om SES te meten zijn onderwijs, inkomen en beroepsniveau (Bradley & Corwyn, 2002; Matthews & Gallo, 2011; Santiago, Wadsworth, & Stump, 2011). Onderwijs wordt gezien als een basisonderdeel van SES, omdat het een voorspeller is voor factoren in de toekomst zoals beroep, inkomen en gezondheid (Matthews & Gallo, 2011). In ontwikkelingslanden is vaak te zien dat kinderen uit een laag SES hard moeten werken, waarbij deze kinderen zowel betaald als onbetaald werk verrichten. Eén van die ontwikkelingslanden is India. India is ook het land met het grootste aantal kinderarbeiders (Venkateswarlu, Kasper, Mathews, Reis, Lacopino, & Wise, 2003). Een laag SES wordt gezien als de belangrijkste reden van kinderarbeid (Kumar, 2013). De tijd dat kinderen huishoudelijk en betaald werk verrichten is het grootst in gezinnen met de laagste inkomens (Larson & Verma, 1999). De relatie tussen kinderarbeid en armoede is te zien als een vicieuze cirkel waarin kinderarbeid zowel een oorzaak als een gevolg is van armoede (Kumar, 2013). Kinderarbeid is een belangrijke variabele om te onderzoeken, omdat kinderarbeid schadelijke gevolgen heeft voor de cognitieve, sociale en lichamelijke ontwikkeling van kinderen (Caesar-Leo, 1999). Er is tot nu toe echter nog weinig onderzoek gedaan naar de psychologische gevolgen van kinderarbeid. In dit onderzoek is gekeken in hoeverre kinderen van lage en hogere sociaaleconomische status in India van elkaar verschillen qua probleemgedrag en in hoeverre kinderarbeid daarbij een rol speelt.

In dit onderzoek wordt probleemgedrag onderverdeeld in twee categorieën: internaliserende en externaliserende problemen. Internaliserende problemen worden gekenmerkt door stoornissen die nadelig zijn voor de persoon zelf: depressieve gevoelens, suïcidaliteit, angst, verlegenheid en teruggetrokken gedrag (Junger, 2003; Van der Voort et al., 2014). Externaliserende problemen worden gekenmerkt door storend gedrag dat naar buiten is gericht, zoals agressie, crimineel gedrag en oppositioneel gedrag (Junger, 2003). Hoewel externaliserende problemen eerder opvallen en schadelijker zijn voor de omgeving dan internaliserende problemen (Junger, 2003), is het belangrijk om ook onderzoek te doen naar internaliserende problemen. Het is namelijk bekend dat internaliserende problemen in de kinderjaren meestal verergeren in de adolescentie (Buck & Dix, 2012).

SES en Gevolgen.

Uit onderzoek is gebleken dat SES geassocieerd is met een scala aan uitkomsten bij kinderen op het gebied van gezondheid, cognitie en sociaal-emotioneel gedrag (Bradley & Corwyn, 2002; Van Oort et al., 2011; Wadsworth & Achenbach, 2005). Een laag SES heeft invloed voor de geboorte en dit gaat door tot in de volwassenheid (Bradley & Corwyn, 2002). Een laag SES heeft invloed op veel verschillende mentale gezondheidsproblemen (Chen et al., 2010; Van Oort et al., 2011). De prevalentie van mentale- en aandachtsproblemen in de groep met lage SES is significant hoger dan de prevalentie in de groepen met een gemiddeld en hoog SES (Wadsworth & Achenbach, 2005). Uit een cross-nationale vergelijking van SES en emotionele- en gedragsproblemen (Van Oort et al., 2011) is gebleken dat lagere SES meer emotionele- en gedragsproblemen met zich meebrengt en dat de resultaten nauwelijks verschillen tussen verschillende landen. Armoede staat ook direct in verband met angst- en depressiesymptomen en sociale problemen, omdat het stressvol is voor een mens om te leven met minder geld dan hij of zij nodig heeft in het dagelijks leven (Santiago et al., 2011; Siefert, Bowman, Heflin, Danziger, & Williams, 2000). Financiële problemen, stress in het gezin en andere samenhangende factoren vergroten het risico op het ontwikkelen van internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij kinderen (Reising et al., 2013). Als kinderen uit een lage SES gezondheidsproblemen ervaren, zijn de gevolgen overigens vaak ook ernstiger (Bradley & Corwyn, 2002). Kinderen die in hun eerste drie levensjaren in armoede hebben geleefd, laten meer problemen zien op het gebied van groei, algemene gezondheid, intelligentie en gedrag (Bradley et al., 1994).

Kinderarbeid en Gevolgen.

Er zijn grote verschillen tussen het soort werk wat kinderen doen. Daarom is kinderarbeid moeilijk te definiëren. De International Labour Organization (ILO, z.j.) vermeldt dat niet al het werk dat gedaan wordt door kinderen onder kinderarbeid valt. Arbeid wordt over het algemeen gezien als positief als het geen negatieve invloed heeft op de gezondheid, persoonlijke ontwikkeling of onderwijsparticipatie van de kinderen (ILO, z.j.). De meest gebruikte definitie van kinderarbeid is werk dat kinderen berooft van hun jeugd, potenties, waardigheid en hun recht op onderwijs. Daarnaast is kinderarbeid schadelijk voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid (ILO, z.j.).

Arbeid kan worden onderverdeeld in betaald werk (in dienst bij een werkgever, oppassen voor geld) en onbetaald huishoudelijk werk dat gedaan wordt voor het gezin (koken, schoonmaken, oppassen op broertjes en zusjes) (Larson & Verma, 1999). Kinderarbeid komt zowel voor in ontwikkelingslanden als in ontwikkelde landen, maar er zijn grote verschillen

in kinderarbeid tussen deze landen (McKechnie & Hobbs, 1999). Betaald werk in westerse landen is anders dan betaald werk in ontwikkelingslanden. In ontwikkelingslanden is het geld dat de kinderarbeiders verdienen noodzakelijk voor het bestaan van het gezin van de jonge arbeiders, terwijl jongeren in westerse landen vaak werken om hun eigen zakgeld te verdienen (Kumar, 2013). In India kan al het betaalde werk dat door kinderen gedaan wordt, gezien worden als kinderarbeid (Jha, 2009). Het is in India ongebruikelijk om een kind uit een welgestelde familie te zien werken, vrijwel alle kinderarbeiders komen uit arme gezinnen (Jha, 2009). Behalve betaald werk kan arbeid ook bestaan uit het onbetaald verrichten van huishoudelijke taken (Larson & Verma, 1999). In ontwikkelingslanden beginnen kinderen vaak op jonge leeftijd met huishoudelijke taken en de tijd die zij aan huishoudelijk werk besteden wordt met de leeftijd aanzienlijk meer (Larson & Verma, 1999). Uit een studie in Bangladesh is bijvoorbeeld gebleken dat de tijd die meisjes besteden aan huishoudelijk werk stijgt van 1.9 uur per dag voor 4- tot 6-jarigen tot 6.7 uur per dag voor 10- tot 12-jarigen (Cain, 1980). Voor jongens zijn iets lagere, maar vergelijkbare resultaten gevonden (Cain, 1980). De tijd die kinderen aan huishoudelijke taken besteden kan door de oudere familieleden besteed worden aan zwaarder werk (Shweder et al., 1998). Op deze manier zullen ouders bijvoorbeeld meer tijd hebben om zwaarder en moeilijker werk te doen, wat voordelig is voor het gezin (Schweder et al., 1998).

Na veel onderzoek naar de lichamelijke gevolgen van kinderarbeid, hebben onderzoekers zich de afgelopen tien tot vijftien jaar ook gericht op de psychische gevolgen. Uit onderzoeksresultaten (Caesar-Leo, 1999) blijkt dat kinderarbeid schadelijke gevolgen heeft voor de cognitieve, sociale, emotionele en lichamelijke ontwikkeling van kinderen. Met name in ontwikkelingslanden is kinderarbeid een groot probleem. In ontwikkelingslanden moeten kinderen vaak lange uren werken in ongezonde en gevaarlijke werkomgevingen, wat leidt tot het ontwikkelen van vele gezondheidsklachten (Caesar-Leo, 1999). De ruimte waarin deze kinderen moeten werken is slecht en zij krijgen te maken met risico's op het werk. Het risico op een ongeval is bijvoorbeeld zeer groot (Kumar, 2013). In longitudinaal onderzoek (ILO, 1996) is gevonden dat kinderarbeiders zowel minder groeiden als minder gewichtstoename hadden. Dit onderzoek heeft zeventien jaar lang kinderen in India gevolgd die werkzaam waren in de landbouw, industrie of dienstensector. Deze jonge arbeiders zijn vergeleken met schoolgaande kinderen. Behalve lengte en gewicht zijn er meer verschillen gevonden tussen deze groepen. Kinderarbeiders rapporteerden meer spierpijn, hoofdpijn, buikpijn, duizeligheid, infecties aan de luchtwegen, diarree en worminfecties. Kinderen die werken raken sneller verslaafd aan roken, alcohol, drugs en gokken (Kumar, 2013).

Daarnaast, vanwege gebrek aan gezonde voeding, gebrek aan medische zorg en ongezonde werkomgevingen, gaan veel van die kinderen al op jonge leeftijd dood. De kinderen die het wel overleven, hebben het vaak erg moeilijk. Ze moeten leven met zware verwondingen of beperkingen (Kumar, 2013). Dit maakt de gevoeligheid voor het ontwikkelen van emotionele en gedragsstoornissen groter bij deze kinderen. Hoewel de gevolgen van betaalde kinderarbeid meer in het licht staan in wetenschappelijk onderzoek, moeten ook de mogelijke schadelijke gevolgen van werk in het huishouden niet worden onderschat (Levison, 2000). Huishoudelijk werk is vaak tijdrovend en kan ook zeer vermoeiend zijn (Ansell, 2005). Het halen van schoon drinkwater of het dragen van brandhout bijvoorbeeld kan fysiek uitputtend zijn (Ansell, 2005). Sommige kinderen moeten zorgen voor zieke of oudere familieleden, wat behalve fysiek ook emotioneel een zware taak is (Robson, 2000). Door de zware omstandigheden en de aanwezigheid van meer psychosociale stressoren in de omgeving hebben kinderarbeiders een groter risico op het ontwikkelen van psychische problematiek (Al-Gamal, Hamdan-Mansour, Matrouk, & Al Nawaiseh, 2013; Fekadu, Alem, & Hägglöf, 2006). Gedragsstoornissen en emotionele stoornissen werden twee tot zes keer vaker gezien bij kinderarbeiders dan bij de niet-werkende kinderen (Fekadu et al., 2006).

Huidig Onderzoek

In dit onderzoek wordt gekeken naar het verschil in probleemgedrag tussen kinderen uit een hoog en laag SES in India. Het verschil tussen internaliserend en externaliserend probleemgedrag in de lage en hoge SES groep wordt vergeleken. Daarnaast wordt onderzocht in hoeverre kinderarbeid hierbij een rol speelt. Ten eerste zal gekeken worden naar het verschil in probleemgedrag tussen de hoge en de lage SES groep. Er wordt verwacht dat kinderen in India uit een laag SES meer internaliserende en externaliserende problemen hebben dan kinderen uit een hoog SES (Bradley & Corwyn, 2002; Caesar-Leo, 1999; Wadsworth & Achenbach, 2005). Ten tweede wordt gekeken hoe de samenhang is tussen SES en kinderarbeid. We verwachten dat kinderen uit een laag SES meer werken (Kumar, 2013; Larson & Verma, 1999). Ten derde wordt gekeken naar de samenhang tussen kinderarbeid en probleemgedrag. Arbeid is vaak heel zwaar en zowel lichamelijk als geestelijk uitputtend (Kumar, 2013). Vanwege de fysieke en geestelijke uitputting en de aanwezigheid van psychosociale stressoren (Fekadu et al., 2006) wordt verwacht dat er samenhang wordt gevonden tussen arbeid en probleemgedrag.

Omdat SES samenhangt met probleemgedrag (Bradley & Corwyn, 2002), SES samenhangt met kinderarbeid (Kumar, 2013) en kinderarbeid ook met probleemgedrag

(Caesar-Leo, 1999), wordt verwacht dat kinderarbeid een mediërende factor is tussen SES en probleemgedrag.

Methode

Participanten

De deelnemers aan dit onderzoek waren scholieren in Pune, India. Zowel kinderen uit ‘public schools’, als kinderen uit ‘semi-private schools’ zaten in de steekproef. In totaal waren er 293 participanten, waarvan 137 (46.80 %) jongens en 101 (34.50 %) meisjes. Van 55 participanten (19.80 %) is het geslacht niet bekend. De leeftijden van de participanten waren tussen de 10 en 15 jaar met een gemiddelde leeftijd van 12.37 jaar ($SD = 1.17$). In de steekproef zijn de kinderen uit een hoog SES oververtegenwoordigd vergeleken met de kinderen uit een laag SES. 102 (34.80 %) participanten waren kinderen met een laag SES en 191 (65.20 %) participanten waren kinderen met een hoog SES. In de groep met een laag SES zaten 36 (35.30 %) jongens en 54 (52.90 %) meisjes. Van 12 kinderen (11.80 %) in de lage SES groep is het geslacht onbekend. In de groep met een hoog SES zaten meer jongens dan meisjes: 101 (52.90 %) jongens en 47 (24.60 %) meisjes. Van 43 kinderen (22.50 %) weten we het geslacht niet.

Instrumenten

Sociaal economische status. Sociaal economische status van een participant is bepaald aan de hand van de school waar hij of zij op zit. In India zijn er ‘public’ en ‘private’ scholen. De economische status van de familie bepaalt naar welke school het kind kan gaan. ‘Private’ scholen hebben hoge kosten en zij selecteren succesvolle leerlingen (Dreze & Kingdon, 2001; Muralidharan & Kremer, 2006). In dit onderzoek zijn gegevens verzameld van kinderen op ‘public’ en ‘semi-private’ schools. Kinderen op een public school zijn gescoord als kinderen met een laag SES en kinderen op een semi-private school zijn gescoord als kinderen met een hoog SES. De variabele SES kan dus twee waarden aannemen: rijk of arm.

Probleemgedrag. Internaliserend en externaliserend probleemgedrag is gemeten met de Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). De SDQ is een korte gedragscreeningslijst die afgenomen kan worden bij kinderen en jongeren van 3 tot en met 16 jaar (Goodman, 2001). De SDQ is opgebouwd uit de volgende subschalen: emotionele problemen, gedragsproblemen, hyperactiviteit, problemen met leeftijdsgenoten en ten slotte prosociaal gedrag (Goodman, Meltzer, & Bailey, 1998). Elke schaal bestaat uit vijf vragen. In totaal telt de SDQ dus 25 vragen. De vragen worden beantwoord met ‘niet waar (1)’, ‘een

beetje waar (2)’ en *‘zeker waar (3)*’. Voorbeelditems uit de SDQ zijn: ‘Ik heb veel angsten, ik ben snel bang’ en ‘Ik ben snel afgeleid, ik vind het moeilijk om mij te concentreren’. Er zijn vijf items omgescoord. Dat betekent dat deze vijf variabelen zodanig zijn gecodeerd dat alle waarden van de variabelen ‘gespiegeld’ worden.

In dit onderzoek is voor het meten van internaliserende problematiek een gemiddelde genomen van de scores op de subschalen emotionele problemen en problemen met leeftijdsgenoten. Voor externaliserende problematiek is een gemiddelde genomen van de scores op de subschalen gedragsproblemen en hyperactiviteit.

Wat betreft de validiteit heeft de SDQ een goede predictieve validiteit en een goede discriminante validiteit (Goodman, 1997; Goodman, 2001). De SDQ is ook valide gebleken voor verschillende etnische groepen over de hele wereld. In diverse studies in het buitenland is de validiteit van de SDQ beoordeeld als matig positief tot positief (Achenbach et al., 2008). Omdat er veel onderzoek is gedaan naar de validiteit van de SDQ in landen over de hele wereld en de onderzoeken hebben geleid tot positieve uitkomsten (Achenbach et al., 2008), wordt de SDQ vragenlijst ook gezien als een valide meetinstrument voor de kinderen in India. De Cronbach’s alpha in dit onderzoek is .619.

Arbeid. Arbeid is gemeten met interviews gebaseerd op dagboeken. Aan de hand van interviews is vastgesteld of kinderen werken en hoeveel zij per dag werken. Ieder kind is driemaal in een week geïnterviewd. Op twee doordeweekse dagen en één dag in het weekend is bijgehouden hoeveel minuten deze kinderen werken per dag. Vervolgens is er een nieuwe variabele aangemaakt met het gemiddelde aantal minuten arbeid per dag door het gemiddelde te nemen van de drie dagen. De berekeningen zijn vervolgens uitgevoerd met deze nieuwe variabele. De volgende vormen van werk zijn in dit onderzoek gemeten: werk binnenshuis, werk buitenshuis, zorg voor broertjes en zusjes, onbetaald werk en ten slotte betaald werk. Klusjes als stofzuigen, de was doen, schoonmaken en eten klaarmaken vallen onder de categorie werk binnenshuis. Ook buitenshuis moeten kinderen soms werkzaamheden verrichten zoals boodschappen doen. Onbetaald werk is bijvoorbeeld het kijken naar een volwassene met als doel om het werk te leren. Daarnaast komt het ook voor dat kinderen klusjes moeten doen voor de docent op school. Dit is ook een voorbeeld van onbetaald werk. Ten slotte is er natuurlijk ook betaald werk zoals auto’s wassen of kranten bezorgen. In dit onderzoek is expliciet ervoor gekozen om niet alleen betaald werk mee te nemen onder arbeid. Ook als kinderen geen betaalde baan hebben, hebben zij in en om het huis vaak taken waar ze veel tijd aan moeten besteden.

Omdat het interview op basis van de dagboekmethode voor dit onderzoek is ontwikkeld, kunnen er geen uitspraken gedaan worden over de betrouwbaarheid en validiteit ervan. Uit eerdere onderzoeken blijkt echter dat de dagboekmethode een redelijk betrouwbaar en valide instrument is om data te verzamelen (Juster, 1985; Robinson, 1985).

Procedure

De scholen zijn benaderd middels ‘convenience sampling’. Uiteindelijk deden er zes scholen mee. Ouders zijn met brieven op de hoogte gebracht van de studie en konden hun kind afmelden als zij niet wilden dat hun kind deel zou nemen aan het onderzoek. Kinderen zijn voorafgaand aan het onderzoek op de hoogte gebracht dat deelname anoniem en vrijwillig is; scholen en ouders krijgen niet te weten wat de kinderen persoonlijk hebben gezegd. Interviews duren ongeveer een uur. Ieder kind is driemaal in een week geïnterviewd. Als de kinderen maar bij één interview aanwezig waren, is dit kind uit de data verwijderd. Interviews zijn op band opgenomen, en later opgeschreven in EXCEL. Hierna zijn de gegevens in EXCEL gecodeerd en ingevoerd in een SPSS bestand om berekeningen mee te doen. Interviews waren in het Engels, Hindi of Marathi, afhankelijk van de talen die het kind begreep. Kinderen zijn beloond voor deelname met stickers. Om data terug te koppelen is een geanonimiseerd rapport gestuurd naar de scholen.

Resultaten

Datacheck

In Tabel 1 zijn de beschrijvende waarden genoteerd van de variabelen arbeid, internaliserend en externaliserend probleemgedrag. Omdat we geïnteresseerd zijn in de verschillen tussen de groepen met een hoog en laag SES zijn de variabelen gesplitst in twee groepen op basis van SES. Wat opvalt is dat het gemiddelde van arbeid in de groep met een laag SES ($M = 7.96$, $SD = 7.64$) ongeveer drie minuten verschilt met het gemiddelde van arbeid in de groep met een hoog SES ($M = 4.22$, $SD = 11.86$). Daarnaast heeft de variabele arbeid zowel bij een laag als bij een hoog SES een scheve verdeling. De verdeling is scheef naar rechts. Dat betekent dat er weinig waarden liggen aan de rechterkant van het gemiddelde (Moore, McCabe, & Craig, 2012). Vooral in de groep kinderen met een hoog SES zijn er weinig kinderen die meer dan het gemiddelde per dag werken. Behalve scheef verdeeld is de variabele arbeid ook sterk gepiekt voor de hoge SES groep. De scheve verdeling van de variabele arbeid kan echter genegeerd worden omdat de steekproef in dit onderzoek bestaat uit meer dan 50 kinderen (Moore, McCabe, & Craig, 2012). De variabelen internaliserend en externaliserend probleemgedrag hebben geen opvallende waarden voor scheefheid en

gepiektheid van de verdeling. In Tabel 1 zijn hoge percentages missende waarden bij de variabelen internaliserend en externaliserend probleemgedrag. Het percentage missende waarden in de lage SES groep is hoger (42.20 %) dan het percentage missende waarden in de hoge SES groep (29.80 %). Tijdens de datacheck zijn er in eerste instantie 23 uitbijters gevonden voor arbeid in de groep met een hoog SES. Bij het opschonen van de dataset bleek dat één van deze uitbijters het gevolg is van een fout in het coderen. Een missend gegeven is namelijk gescoord als 9999 in plaats van een juiste codering 9, 99 of 999. Omdat deze extreme uitbijter overduidelijk het gevolg is van een fout in het codeerproces, is dit aangepast in de dataset. Er is voor gekozen om de overige 22 uitbijters niet te verwijderen, omdat deze van belang zijn voor het onderzoek en niet worden beschouwd als ‘probleemwaardes’.

Tabel 1.

Beschrijvende gegevens voor de variabelen arbeid, internaliserend probleemgedrag en externaliserend probleemgedrag

Var	SES	<i>M</i>	<i>SD</i>	Zskew.	Zkurt.	%Missing	Outliers
Arbeid	Laag	7.96	7.64	4.56	1.97	0	0
	Hoog	4.22	11.86	19.65	31.18	0	22
Intern	Laag	1.97	.32	-.57	-.79	42.20	0
	Hoog	1.54	.29	2.89	-.43	29.80	0
Extern	Laag	1.86	.31	-.36	-.90	42.20	0
	Hoog	1.59	.28	.98	-1.26	29.80	0

Correlatie

In Tabel 2 staan de correlaties tussen de variabelen arbeid, internaliserend probleemgedrag en externaliserend probleemgedrag. Er is alleen een significante correlatie gevonden tussen internaliserend- en externaliserend probleemgedrag. Het verband is sterk en positief. Kinderen met meer internaliserende problemen hebben meer externaliserende problemen, en andersom. Eén van de hypothesen gebaseerd op theoretische verklaringen is dat er een positief verband zou zijn tussen arbeid en probleemgedrag. Dus hoe meer kinderen werken hoe meer probleemgedrag zij zullen hebben. Dit verband is echter niet terug te zien in de correlatietabel. Er zijn geen significante verbanden gevonden tussen arbeid en probleemgedrag.

Tabel 2.

Correlaties tussen arbeid, internaliserend probleemgedrag en externaliserend probleemgedrag

Pearson Correlaties	Arbeid	Intern
Intern	.031	
Extern	-.103	.484**

** $p < .01$.

Regressieanalyses

Om te toetsen of er een samenhang is tussen SES en probleemgedrag en of dit verklaard kan worden door kinderarbeid, zijn er twee multiële regressieanalyses uitgevoerd. In Tabel 3 staan de resultaten van de regressieanalyse met als afhankelijke variabele internaliserend probleemgedrag en als onafhankelijke variabelen SES en arbeid. Er wordt een significantie niveau van .05 gebruikt. Er is een negatief significant verband gevonden tussen SES en internaliserend probleemgedrag [$R^2 = .314$, $F(1, 191) = 87.589$, $p < .01$]. Kinderen uit een hoger SES hebben minder internaliserende problemen. Er is ook een negatief significant verband tussen SES en arbeid [$R^2 = .028$, $F(1, 291) = 8.285$, $p < .01$]. Dat betekent dat kinderen uit een hoger SES minder werken. Om te toetsen of arbeid als mediator dient tussen SES en internaliserend probleemgedrag is de samenhang tussen SES en internaliserend probleemgedrag gecontroleerd voor arbeid. Dit bleek niet significant te zijn [$R^2 = .315$, $F(2, 190) = 43.587$, $p > .05$]. Arbeid is geen mediator tussen SES en internaliserend probleemgedrag.

Tabel 3.

Resultaten lineaire regressie SES, arbeid en internaliserende problemen

Mediatie	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>b*</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
1. SES → Intern	-.438	.047	-.561	-9.359	.000**
2. SES → Arbeid	-3.736	1.298	-.166	-2.878	.004**
3. SES → Intern	-.438	.047	-.561	-9.322	.000**
Arbeid	.000	.002	-.010	-.172	.864

** $p < .01$.

In Tabel 4 staan de resultaten van de multiële regressieanalyse met als afhankelijke variabele externaliserend probleemgedrag en als onafhankelijke variabelen SES en arbeid. Er is een

negatief verband gevonden tussen SES en externaliserend probleemgedrag [$R^2 = .155$, $F(1, 191) = 35.121$, $p < .01$]. Kinderen uit een hoger SES hebben minder externaliserende problemen. Zoals ook is benoemd bij de resultaten van de eerste regressieanalyse is er een negatief significant verband tussen SES en arbeid. Kinderen uit een hoger SES werken minder. Ten slotte is er een samenhang gevonden tussen arbeid en externaliserend probleemgedrag [$R^2 = .173$, $F(2, 190) = 19.861$, $p < .05$]. Dat betekent dat hoe meer kinderen werken hoe minder externaliserende problemen zij hebben. Er is echter geen mediatie gevonden; arbeid is geen mediërende factor tussen SES en externaliserende problematiek.

Tabel 4.

Resultaten lineaire regressie SES, arbeid en externaliserende problemen

Mediatie	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>b*</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
1. SES → Extern	-.268	.045	-.394	-5.926	.000**
2. SES → Arbeid	-3.736	1.298	-.166	-2.878	.004**
3. SES → Extern	-.275	.045	-.404	-6.106	.000**
Arbeid	-.003	.002	-.133	-2.011	.046*

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Discussie

In dit onderzoek is gekeken wat de relatie is tussen SES en probleemgedrag bij schoolgaande kinderen in India. Daarnaast is onderzocht of arbeid een mediërende factor is tussen SES en probleemgedrag. Ten eerste werd verwacht dat kinderen in India uit een laag SES meer internaliserende en externaliserende problemen hebben dan kinderen uit een hoog SES (Bradley & Corwyn, 2002; Caesar-Leo, 1999; Wadsworth & Achenbach, 2005). Deze hypothese is bevestigd. Er is een negatief verband gevonden tussen SES en probleemgedrag. Dit betekent dat hoe lager het SES van de kinderen, hoe meer internaliserende en externaliserende problemen zij hebben. Dit kan komen doordat een laag SES vaak samengaat met andere risicofactoren zoals incompetent ouderschap of een slechte woonomgeving (Leventhal & Brooks-Gunn, 2000; Van Oort et al., 2011). Het is stressvol voor een mens om te leven in armoede (Santiago et al., 2011). Financiële problemen, stress in het gezin en andere samenhangende factoren zouden ervoor kunnen zorgen dat kinderen uit een laag SES meer probleemgedrag ontwikkelen dan kinderen uit een hoog SES (Reising et al., 2013).

Ten tweede werd verwacht dat kinderen uit een laag SES meer moeten werken dan de kinderen uit een hoog SES (Kumar, 2013; Larson & Verma, 1999). Deze hypothese is ook

bevestigd. Kinderen uit een hoog SES werken minder. Dit kan komen doordat kinderen uit een laag SES een financiële bijdrage moeten leveren aan het gezin (Kumar, 2013). Sommige ouders uit een laag SES laten hun kinderen thuis veel huishoudelijke taken verrichten, zodat de ouders zelf meer tijd hebben om buitenshuis te werken (Shweder et al., 1998). Voor kinderen uit arme gezinnen is werken vaak noodzakelijk (Woodhead, 1999), terwijl voor kinderen uit rijke gezinnen het volgen van onderwijs belangrijker is dan werken (Dreze & Kingdon, 2001).

Ten derde werd verwacht dat hoe meer kinderen werken, hoe meer internaliserend en externaliserend probleemgedrag zij zullen hebben (Caesar-Leo, 1999; Kumar, 2013). Deze hypothese is niet bevestigd. Er is geen verband gevonden tussen arbeid en internaliserend probleemgedrag. In tegenstelling tot wat er verwacht werd, is er een negatief verband gevonden tussen arbeid en externaliserend probleemgedrag. Hoe meer kinderen werken, hoe minder externaliserende problemen zij rapporteren. Een mogelijke verklaring voor dit resultaat is dat kinderen op meerdere manieren kunnen profiteren van werk (Ansell, 2005). Velen halen voldoening uit het feit dat ze kunnen bijdragen aan het welzijn van hun familie (Ansell, 2005). Uit onderzoek met kinderen uit Bangladesh blijkt dat het verdienen van geld deze kinderen een gevoel van verantwoordelijkheid kan geven (Seabrook, 2001). Sommige kinderen hebben zelfs het gevoel dat ze onmisbaar zijn in de familie (Seabrook, 2001). Werken maakt kinderen meer zelfstandig en het kan ervoor zorgen dat ze meer zelfwaardering krijgen (Ansell, 2005). De ontwikkeling van gevoelens als voldoening, verantwoordelijkheid, onmisbaarheid, zelfstandigheid en zelfwaardering bij werkende kinderen zouden mogelijk een verklaring kunnen zijn voor het resultaat uit ons onderzoek. Door de aanwezigheid van deze positieve gevoelens bij de werkende kinderen, zouden zij minder probleemgedrag kunnen hebben.

Beperkingen

Dit onderzoek kent een aantal beperkingen. Ten eerste zijn de proefpersonen benaderd middels *convenience sampling* op scholen. De steekproef bestaat uit kinderen die daadwerkelijk regelmatig op school zijn, omdat ze ook aanwezig waren tijdens de interviews. Er is veel data verloren door kinderen die maar op één dag aanwezig waren toen de interviews werden afgenomen, want deze kinderen zijn uit de data verwijderd. Dit zouden juist de kinderen kunnen zijn die veel werken en daardoor afwezig zijn op school. Ook zouden dit de kinderen kunnen zijn die zich niet goed voelen op school en daardoor niet naar school komen. Ten tweede heeft dit onderzoek een cross-sectioneel design, waardoor er geen causaliteit onderzocht kan worden. Er kan slechts gesproken worden van een verband tussen SES en

probleemgedrag, maar er kunnen geen oorzaak-gevolg relaties vastgesteld worden. Ten derde hebben de meetinstrumenten die gebruikt zijn helaas ook beperkingen. Van het gebruik van de dagboekmethode is bekend dat de tijd die wordt besteed aan korte, vaak passieve activiteiten wordt onderschat (Csikszentmihalyi & Graef, 1980). Aan de hand van de dagboekmethode zijn interviews afgenomen. Interviews geven veel informatie maar hebben ook hun beperkingen. Zo zou er mogelijk sprake kunnen zijn van *recall bias*, kinderen zouden problemen kunnen hebben met het herinneren van wat ze exact hebben gedaan (Coughlin, 1990). Bij interviews zouden kinderen ook mogelijk sociaal wenselijke antwoorden kunnen geven (Fisher, 1993). Het gevolg hiervan is dat de resultaten vertekend raken door de inzichten van de respondenten over wat sociaal wenselijk of 'correct' is (Maccoby & Maccoby, 1954). Behalve de interviews zijn de SDQ zelfrapportages ook gevoelig voor sociale wenselijkheid. Daarnaast is de Chronbach's alpha van de SDQ in dit onderzoek met een waarde van .619 lager dan gewenst. Een alpha tussen de .700 en .950 wordt namelijk gezien als aannemelijk (Tavakol & Dennick, 2011). Ten vierde is de intercodeurbetrouwbaarheid niet bekend. De data is door verschillende personen gecodeerd aan de hand van een codeboek. Omdat er veel verschillende personen betrokken waren bij het coderen is het van belang om te weten in welke mate de codeurs overeenkomen met elkaar. Ten vijfde zijn er hoge percentages missing gevonden bij internaliserende en externaliserende problemen in zowel de lage als de hoge SES groep. Een hoog percentage missing verhoogt de onbetrouwbaarheid en verlaagt de power van het onderzoek (Schafer & Graham, 2002).

Implicaties

In vervolgonderzoek zouden de participanten niet alleen via scholen verworven kunnen worden, maar ook door bijvoorbeeld langs huizen te gaan en kinderen vragen om mee te doen. Daarnaast zouden voor de SDQ naast zelfrapportage ook andere informanten gevraagd kunnen worden om een vragenlijst in te vullen over het kind. Op deze manier kan sociale wenselijkheid ook worden aangepakt. Om internaliserende en externaliserende problemen te detecteren is het ook belangrijk om SDQ vragenlijsten in te laten vullen door ouders en leerkrachten (Goodman, Ford, Simmons, Gatward, & Meltzer, 2000). Ouders rapporteren namelijk meer internaliserende problemen, terwijl leerkrachten meer externaliserende problemen detecteren dan kinderen zelf (Goodman et al., 2000).

Ondanks dat in dit onderzoek geen verband is gevonden tussen arbeid en internaliserend probleemgedrag en zelfs een negatief verband is gevonden tussen arbeid en externaliserend probleemgedrag, kan niet geconcludeerd worden dat arbeid goed is voor kinderen. In voorgaande studies is gevonden dat kinderarbeid schadelijke gevolgen heeft voor

de ontwikkeling van kinderen (Al-Gamal, Hamdan-Mansour, Matrouk, & Al Nawaiseh, 2013; Caesar-Leo, 1999; Fekadu, Alem, & Häggglöf, 2006; Kumar, 2013). Vooral kinderen die lange uren werken ervaren de schadelijke gevolgen op hun lichamelijke, mentale en geestelijke ontwikkeling (Admassie, 2003). De kinderen in dit onderzoek waren allemaal scholieren. Dit zijn dus kinderen die naast hun school taakjes thuis doen of enkele uren per dag betaald werk verrichten, wat meer lijkt op het westerse principe van werkende kinderen dan op kinderarbeid (Kumar, 2013). Naar aanleiding van de resultaten in dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat het werken van enkele minuten per dag samenhangt met minder externaliserend probleemgedrag. Aan ouders kan het advies gegeven worden dat het helpen in het huishouden met simpele taken niet schadelijk is voor kinderen, omdat zij hierdoor mogelijk gevoelens van voldoening, verantwoordelijkheid, onmisbaarheid, zelfstandigheid en zelfwaardering kunnen krijgen (Ansell, 2005; Seabrook, 2001).

Behalve wat op basis van wetenschappelijk onderzoek naar voren komt is het natuurlijk ook belangrijk wat de kinderen zelf willen en prefereren. Zo kwam uit een internationale studie met kinderen uit Bangladesh, Ethiopië, de Filipijnen en Amerika (Woodhead, 1999) naar voren dat 77 % van deze kinderen de voorkeur had voor een combinatie van werk en school wanneer er werd gevraagd naar hun eigen situatie. Wat betreft het onderwijs in India kunnen er ook adviezen worden gegeven. Onderwijs moet passend gemaakt worden zodat het mogelijk is voor de kinderen om te werken naast school. Dit zou kunnen door een flexibel schoolsysteem in te voeren met onder andere flexibele schooltijden en vakantieperiodes (Admassie, 2003). Voor kinderen uit arme gezinnen is onderwijs wenselijk en werken noodzakelijk (Woodhead, 1999). Als kinderen niet hoeven te kiezen tussen school en werk zal er waarschijnlijk ook minder schooluitval zijn.

Referentielijst

- Achenbach, T. M., Becker, A., Döpfner, M., Heiervang, E., Roessner, V., Steinhausen, H. C., & Rothenberger, A. (2008). Multicultural assessment of child and adolescent psychopathology with ASEBA and SDQ instruments: Research findings, applications, and future directions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *49*(3), 251-275. doi:10.1111/j.1469-7610.2007.01867.x
- Admassie, A. (2003). Child labour and schooling in the context of a subsistence rural economy: Can they be compatible?. *International Journal of Educational Development*, *23*(2), 167-185. doi: 10.1016/S0738-0593(02)00012-3
- Ansell, N. (2005). *Children, youth and development*. Abingdon, England: Routledge.
- Al-Gamal, E., Hamdan-Mansour, A. M., Matrouk, R., & Nawaiseh, M. A. (2013). The psychosocial impact of child labour in Jordan: A national study. *International Journal of Psychology*, *48*(6), 1156-1164. <http://dx.doi.org/10.1080/00207594.2013.780657>
- Bradley, R. H., & Corwyn, R. F. (2002). Socioeconomic status and child development. *Annual Review of Psychology*, *53*(1), 371-399.
- Bradley, R. H., Whiteside, L., Mundfrom, D. J., Casey, P. H., Kelleher, K. J., & Pope, S. K. (1994). Early indications of resilience and their relation to experiences in the home environments of low birthweight, premature children living in poverty. *Child Development*, *65*(2), 346-360.
- Buck, K. A., & Dix, T. (2012). Can developmental changes in inhibition and peer relationships explain why depressive symptoms increase in early adolescence? *Journal of Youth and Adolescence*, *41*(4), 403-413. doi: 10.1007/s10964-011-9651-9
- Caesar-Leo, M. (1999). Child labour: The most visible type of child abuse and neglect in India. *Child Abuse Review*, *8*(2), 75-86.
- Cain, M. T. (1980). The economic activities in a village in Bangladesh. In R. E. Evenson, C. A. Florencio, & F. B. N. White (Eds.), *Rural household studies in Asia* (pp. 188-217). Kent Ridge, Singapore: Singapore University Press.
- Chen, E., Cohen, S., & Miller, G. E. (2010). How low socioeconomic status affects 2-year hormonal trajectories in children. *Psychological Science*, *21*(1), 31-37. doi: 10.1177/0956797609355566
- Coughlin, S. S. (1990). Recall bias in epidemiologic studies. *Journal of Clinical Epidemiology*, *43*(1), 87-91.

- Csikszentmihalyi, M., & Graef, R. (1980). The experience of freedom in daily life. *American Journal of Community Psychology*, 8(4), 401-414.
- Dreze, J., & Kingdon, G. G. (2001). School participation in rural India. *Review of Development Economics*, 5(1), 1-24.
- Fekadu, D., Alem, A., & Hägglöf, B. (2006). The prevalence of mental health problems in Ethiopian child laborers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(9), 954-959. doi:10.1111/j.1469-7610.2006.01617.x
- Fisher, R. J. (1993). Social desirability bias and the validity of indirect questioning. *Journal of Consumer Research*, 20, 303-315.
- Goodman, R. (1997). The strengths and difficulties questionnaire: A research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38(5), 581-586.
- Goodman, R. (2001). Psychometric properties of the strengths and difficulties questionnaire. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 40(11), 1337-1345.
- Goodman, R., Ford, T., Simmons, H., Gatward, R., & Meltzer, H. (2000). Using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) to screen for child psychiatric disorders in a community sample. *The British Journal of Psychiatry*, 177(6), 534-539.
- Goodman, R., Meltzer, H., & Bailey, V. (1998). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A pilot study on the validity of the self-report version. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 7(3), 125-130.
- International Labour Organization (z.j.). What is child labour. Geraadpleegd op 19 februari 2015, op <http://www.ilo.org/ipec/facts/lang--en/index.htm>
- International Labour Organization (1996). Child labour: Targeting the intolerable. *World of Work*, 18, 6-9.
- Jha, M. (2009). Child workers in India: Context and complexities. *Human Rights Review*, 10(2), 205-218. doi: 10.1007/s12142-008-0081-3
- Junger, M. (2003). *Psychosociale problemen bij adolescenten*. Uitgeverij Van Gorcum.
- Juster, F. T. (1985). Conceptual and methodological issues involved in the measurement of time use. In F. T. Juster & F. P. Stafford (Eds.), *Time, goods, and well-being* (pp. 1-18). Ann Arbor, MI: University of Michigan: Institute for Social Research.
- Kumar, G. (2013). Child labour: Determinants, dimensions and policies in India. *Economic Affairs*, 58(4), 417-429. doi: 10.5958/J.0976-4666.58.4.026

- Larson, R. W., & Verma, S. (1999). How children and adolescents spend time across the world: Work, play, and developmental opportunities. *Psychological Bulletin*, *125*(6), 701-736.
- Leventhal, T., & Brooks-Gunn, J. (2000). The neighborhoods they live in: The effects of neighborhood residence on child and adolescent outcomes. *Psychological Bulletin*, *126*(2), 309-337. doi:10.1037//0033-2909.126.2.309
- Levison, D. (2000). Children as economic agents. *Feminist Economics*, *6*(1), 125-134. doi: 10.1080/135457000337732
- Maccoby, E. E., & Maccoby, N. (1954). The interview: A tool of social science. In G. Lindzey (Ed.), *Handbook of Social Psychology*, *1*, 449-487.
- Matthews, K. A., & Gallo, L. C. (2011). Psychological perspectives on pathways linking socioeconomic status and physical health. *Annual Review of Psychology*, *62*, 501-530. doi:10.1146/annurev.psych.031809.130711
- McKechnie, J., & Hobbs, S. (1999). Child labour: A global phenomenon? *Child Abuse Review*, *8*(2), 87-90.
- Moore, D. S., McCabe, G. P., & Craig, B. A. (2012). *Introduction to the practice of statistics*. New York, NY: W. H. Freeman and Company.
- Muralidharan, K., & Kremer, M. (2006). *Public and private schools in rural India*. Harvard University, Department of Economics, Cambridge, MA.
- Omokhodion, F. O., & Uchendu, O. C. (2010). Perception and practice of child labour among parents of school-aged children in Ibadan, southwest Nigeria. *Child: Care, Health and Development*, *36*(3), 304-308. doi:10.1111/j.1365-2214.2009.00988.x
- Rammohan, A. (2014). The trade-off between child labour and schooling in India. *Education Economics*, *22*(5), 484-510. <http://dx.doi.org/10.1080/09645292.2011.641271>
- Reising, M. M., Watson, K. H., Hardcastle, E. J., Merchant, M. J., Roberts, L., Forehand, R., & Compas, B. E. (2013). Parental depression and economic disadvantage: The role of parenting in associations with internalizing and externalizing symptoms in children and adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, *22*(3), 335-343. doi: 10.1007/s10826-012-9582-4
- Robinson, J. P. (1985). The validity and reliability of diaries versus alternative time use measure. In F. T. Juster & F. P. Stafford (Eds.), *Time, goods, and well-being* (pp. 63-92). Ann Arbor, MI: Institute for Social Research, University of Michigan.
- Robson, E. (2000). Invisible carers: Young people in Zimbabwe's home-based healthcare. *Area*, *32*, 59-70. doi:10.1111/j.1475-4762.2000.tb00115.x

- Santiago, C. D., Wadsworth, M. E., & Stump, J. (2011). Socioeconomic status, neighborhood disadvantage, and poverty-related stress: Prospective effects on psychological syndromes among diverse low-income families. *Journal of Economic Psychology*, 32(2), 218-230. doi:10.1016/j.joep.2009.10.008
- Seabrook, J. (2001). *Children of other worlds: Exploitation in the global market*. London, England: Pluto.
- Schafer, J. L., & Graham, J. W. (2002). Missing data: Our view of the state of the art. *Psychological Methods*, 7(2), 147-177. doi:10.1037//1082-989X.7.2.147
- Shweder, R. A., Goodnow, J., Hatano, G., LeVine, R. A., Markus, H., & Miller, P. (1998). The cultural psychology of development: One mind, many mentalities. In W. Damon & R. Lerner (Eds.), *Handbook of child development* (5th ed., Vol. 1, pp. 865-937). New York: Wiley.
- Siefert, K., Bowman, P. J., Heflin, C. M., Danziger, S., & Williams, D. R. (2000). Social and environmental predictors of maternal depression in current and recent welfare recipients. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70(4), 510-522.
- Tavakol, M., & Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International Journal of Medical Education*, 2, 53-55. doi:10.5116/ijme.4dfb.8dfd
- van der Voort, A., Linting, M., Juffer, F., Bakermans-Kranenburg, M. J., Schoenmaker, C., & van IJzendoorn, M. H. (2014). The development of adolescents' internalizing behavior: Longitudinal effects of maternal sensitivity and child inhibition. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(4), 528-540. doi:10.1007/s10964-013-9976-7
- van Oort, F. V., van der Ende, J., Wadsworth, M. E., Verhulst, F. C., & Achenbach, T. M. (2011). Cross-national comparison of the link between socioeconomic status and emotional and behavioral problems in youths. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 46(2), 167-172. doi:10.1007/s00127-010-0191-5
- Venkateswarlu, D., Kasper, J., Mathews, R., Reis, C., Iacopino, V., & Wise, P. (2003). Child labour in India: A health and human rights perspective. *The Lancet*, 362, s32-s33.
- Wadsworth, M. E., & Achenbach, T. M. (2005). Explaining the link between low socioeconomic status and psychopathology: Testing two mechanisms of the social causation hypothesis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(6), 1146-1153. doi:10.1037/0022-006X.73.6.1146
- Woodhead, M. (1999). Combatting child labour listen to what the children say. *Childhood*, 6(1), 27-49.